

УДК 341.22:574

Б. В. Кіндюк

ПРИНЦИПИ РАДЯНСЬКОГО ЛІСОВОГО ПРАВА

У статті розглянуто питання принципів лісового права в радянському законодавстві. Доведена наявність подвійних стандартів у їх закріпленні. Декларовані принципи радянського лісового права були спрямовані на збереження лісів та їх доступність для всіх верств населення. На практиці відбувалося закріплення принципів, спрямованих на знищення лісів з метою забезпечення будівництва соціалізму.

Ключові слова: лісове законодавство, принципи радянського лісового права, закріплення принципів права, механізм дії принципів лісового права

Постановка проблеми. Актуальність дослідження пов'язана з тим, що принципи права є найважливішою складовою права, одним з критеріїв галузевого поділу системи права, й у зв'язку з цим є одним з найбільш дискусійних питань юридичної науки. Важливість вивчення принципів радянського лісового законодавства зумовлена їхнім триваючим впливом на сучасне лісове право України. Так, Лісовий кодекс України 1994 р., що діяв до прийняття в 2006 р. його нової редакції, за своїми принципами мало чим відрізнявся від Лісового кодексу УРСР 1979 р.

Необхідність вивчення системи принципів радянського лісового права полягає в таких її особливостях:

1) радянська модель правовідносин з приводу лісів була побудована на виключній державній власності на цей природний ресурс, що зумовлює значимість теоретичних розробок радянських фахівців і на сьогоднішньому етапі розвитку, коли необхідність державного управління лісовою галуззю очевидна;

2) особливий шлях закріплення принципів радянського лісового права. За загальним правилом, принципи права формуються об'єктивно, відтак формулюються в доктринальному вигляді, і лише згодом знаходять своє відображення в конкретних правових нормах і практиці їх реалізації. Принципи ж радянського лісового права спочатку були сформульовані в політичних актах комуністичного керівництва, а потім втілені в нормативно-правових актах.

Ці особливості сприяли появі двох стандартів у закріпленні принципів радянського лісового права: у законах були сформульовані декларації, що не мали практичного підтвердження, а в підзаконних актах закріплені принципи, що фактично втілювалися у відносинах лісокористування й лісоохорони.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Принципи лісового права в радянській юридичній науці розглядалися Л. І. Дембо, В. Л. Мунтяном, В. Ф. Горбовим, В. В. Костицьким, О. С. Колбасовим, О. І. Крассовим, Г. Н. Полянською, Б. М. Цветковим, Л. Л. Чаусовою. Загальнотеоретичні аспекти принципів права знайшли відображення в роботах сучасних вітчизняних і російських авторів – С. С. Алексєєва, М. М. Марченка, О. Ф. Скакун, А. М. Колодія, Е. В. Скурко, С. П. Погребняка, В. В. Копейчикова, Ю. С. Шемшученка. В. І. Лозо та О. І. Логвиненко торкалися принципів лісового права, однак щодо іншого історичного періоду. Принципи радянського лісового права не знайшли детального висвітлення в сучасній літературі, що зумовило мету цієї статті – за допомогою формально-логічного та порівняльно-правового методів виявити закономірності їх закріплення й реалізації.

Викладення основного матеріалу. При всій відмінності підходів до розуміння принципів права, загальним є визначення їх як комплекс ідей, засад, основних

положень, що виражають сутність права. У повній відповідності з таким праворозумінням в умовах радянської тоталітарної держави принципи права формувалися шляхом нав'язування їх «зверху» політичним керівництвом. Як указує Л. І. Дембо, схема формування принципів права складалася із двох етапів. На першому складалася система загальних принципів соціалістичного права, таких як диктатура пролетаріату, демократичного соціалізму, суспільної соціалістичної власності та ін. Наступним етапом було формування на їхній основі принципів соціалістичного галузевого права. Бажаючи підкреслити важливість ідеологічних установок, радянські правознавці використовували тезу про наявність у кожній галузі права поняття провідного (домінуючого) принципу. Так, у лісовому праві таким вони вважали принцип націоналізації лісів, який був стрижнем, що цементує комплекс галузевих правовідносин [4, с. 95].

У сфері лісового права основним документом, в якому були сформульовані принципи права, є ленінський Декрет «Про ліси» 1918 р., що закріпив виключну державну власність на цей природний ресурс [4, с. 95]. На основі аналізу цього документа Б. М. Цветков у доктринальному вигляді сформулював такі принципи радянського лісового права [9]: право виключної державної власності на лісові ресурси; доступність користування лісами для кожної фізичної та юридичної особи; принцип стійкого лісокористування; принцип платного характеру лісових взаємин; принцип цільового призначення лісів; принцип ведення лісового господарства на плановій основі; принцип централізованого управління лісами; принцип правової охорони лісів; принцип лісовідтворення й лісорозведення.

Але декларовані радянськими політиками та обґрунтовані вченими-юристами принципи лісового права були малоприматними для розв'язання практичного завдання побудови комуністичного суспільства. Тому в процесі формального закріплення принципів радянського лісового права виникло два стандарти. Перший – декларативний – знайшов відображення в законодавчих документах. Другий – фактичний – закріпився на рівні підзаконних нормативно-правових актів. Виходячи із цього, розгляд цих принципів необхідно проводити по двом позиціям, спочатку вивчивши декларативну, а потім фактичну форму їх втілення.

1. Право виключної державної власності на лісові ресурси. На перший погляд, цей принцип права видається непорушним протягом всього радянського періоду. У практичне ж його втілення радянське керівництво нерідко вносило певні корективи. Так, на початку 1920-х років В. І. Ленін і комуністичне керівництво дозволили використовувати лісові багатства країни для фінансування електрифікації країни [6, с. 18]. Внаслідок цього політичного рішення до радянського лісового законодавства були поспіхом внесені норми, що регулювали концесійні відносини.

Іншим прикладом відступу від цього принципу є постанова ВЦВК і Ради Народних Комісарів УРСР «Про ліси трудового користування та про задоволення селянства лісами й побічним користуванням з державних лісів УРСР» від 27 травня 1925 р. [1, с. 77]. Зміст документа полягав у частковій реституції або поверненні селянам частини лісів, що належали їм до революції.

2. Доступність користування лісами для кожної фізичної і юридичної особи. В реальності лісокористування обмежувалося і підлягало суворій регламентації. Такий підхід можна було простежити на прикладі Декрету РНК УРСР «Про націоналізацію всіх колишніх казенних, монастирських, міських і поміщицьких земель» від 4 квітня 1920 р. [1, с. 5]. Так, ст. 11 не дозволяла продавати ліс селянам, що не здали надлишки сільськогосподарської продукції й, навпаки, ст. 9 дозволяла червоноармійцям і їх сім'ям, радянським і партійним працівникам, деяким іншим категоріям громадян користуватися лісами за зниженою ціною або безкоштовно. Для селян, що самовільно

використовували ліс, декрет запроваджував досить суворі покарання з конфіскацією землі й навіть господарства (ст. 17).

3. Принцип сталого лісокористування. Цей принцип побудований на вченні всесвітньо відомого лісівника Г. Ф. Морозова про раціональні методи ведення господарства. Практичним результатом такого підходу стала розробка правил ведення лісового господарства, побудованого на попередньому лісовпорядкуванні, ретельному виборі місць і способів рубань. Насправді практична діяльність органів Радянської влади була прикладом порушення цього принципу. Так, створена у другій половині 1918 р. Надзвичайна комісія з палива (Топчека) проводила масову вирубку лісів з порушенням усіх норм лісокористування. Відповідно до постанови СНК РРФСР «Про заготівлю лісу» від 3 травня 1919 р. Топчека одержувала дозвіл на рубання будь-яких лісів у будь-яких районах країни, незалежно від віку й ступеня їх захищеності [6, с. 15].

Іншим прикладом очевидного антилісового характеру радянських нормативних актів служить постанова про запровадження обов'язкового паливного податку на всіх без винятку працівників лісництва. Розуміючи, що ця категорія працівників може почати залишати свої місця роботи, 27 червня 1919 р. була видана постанова «Про зарахування всіх робітників та службовців у Головному Лісовому Комітеті до розряду військовослужбовців» [6, с. 15]. Таким чином, на працівників лісової галузі поширювалося вже не цивільне, а військове законодавство із суворими санкціями.

4. Принцип платного характеру лісових відносин. Дійсно, ст. 18 Декрету «Про ліси» від 27 травня 1918 р. встановлювала плату за користування цим природним ресурсом [9, с. 9], але на практиці ця норма постійно порушувалася самою владою. По-перше, підзаконними актами вводилися пільги для червоноармійців, а також усіх радянських і партійних працівників, по-друге, підзаконні акти, видані в період громадянської війни, допускали оплату тільки доставки лісу. Наприклад, ст. 5 постанови РНК РСФСР від 27 грудня 1918 р. «Про заходи до посилення заготівлі дров» передбачала розрахунки готівкою лише за навантаження та сплав лісу [8, с. 28]. Практично це означало використання безкоштовної праці населення у справі побудови соціалізму.

5. Принцип цільового призначення лісів. Дотримання цього принципу полягає в розподілі лісів на групи з метою регламентації режиму лісокористування. Відповідно до ленінського Декрету 1918 р. ліси ділилися на три групи. Перша з них – особливо охоронювані ліси, в яких дозволялися тільки санітарні рубання, у другій передбачався менш суворий режим рубань, і третю групу складали експлуатаційні ліси. Але вже у 1931 р. була прийнята постанова РНК СРСР про поділ лісів на дві зони: лісопромислову та лісокультурну. На території України до лісопромислової зони, за даними В. Є. Бореїка, потрапили цінні ліси, які використовувалися в промислових цілях [2, с. 255].

6. Плановість лісового господарства. Існують численні приклади порушення цього принципу: несвоєчасний вивіз зрубаної деревини, рубання молодих лісів з метою виконання планів, постійні зміни планових показників. Досить характерним прикладом є дані В. Є. Бореїка про те, що у 1934 р. Главлісгосп СРСР дав Дніпропетровській області план заготівки лісу в розмірі 86 тис. кубів, у той час, як природній приріст становив лише 40 тис. кубів [2, с. 255].

7. Принцип централізованого управління лісами. Радянська бюрократична система мала настільки складну ієрархію, що домогтися виконання цього принципу на практиці було неможливим. Доказом тому є два документа, що мають однаковий зміст, але видані з різницею в 70 років. Так, у 1919 р. В. І. Ленін ставить завдання перед Раднаркомом про об'єднання всіх органів, що займаються лісами, в єдине відомство [10, с. 13]. За весь час існування соціалістичної держави реалізувати цей принцип не

вдалося. Доказом тому є Постанова Верховної Ради СРСР від 27 листопада 1989 р. «Про негайні заходи екологічного оздоровлення країни», що передбачає передачу всіх відомчих лісів Держкомлісу СРСР [7, с. 35]. Наслідки радянської системи, тобто фактична відсутність принципу централізованого управління лісами українська галузь відчуває дотепер. Так, за станом на 2009 р. ліси Одеської області перебувають у користуванні чотирьох відомств: Держлісгоспа України; Міністерств аграрної політики, оборони, транспорту. При цьому майже 50 тис. га лісосмуг не закріплені за суб'єктами лісокористування й не мають осіб, відповідальних за їхній стан.

8. Правова охорона лісів. Нещирість радянської системи вплинула на цей принцип лісового права. Слабкість тодішньої лісової охорони доводять такі факти. За даними В. Є. Борейка в Україні з 1925 по 1929 р. незаконно вирубано 1 млн. 1780 тисяч куб. м. лісу, що становило в тодішніх цінах – 14 млн. рублів [2, с. 250]. Інший український дослідник П. Г. Вакулюк вказує, що з 1925 по 1926 р. вбито 46 лісових фахівців, поранено, пограбовано 198 лісничих [3, с. 338]. На території України масштаби правопорушень у лісовому господарстві набули таких розмірів, що керівництво країни змушено було прийняти дві постанови, що практично означали амністію всім лісопорушникам – постанову ВУЦВК «Про амністію по лісових правопорушеннях, передбачених ст. 99 КК» від 19 квітня 1924 р. [1, с. 113] і спільну постанову ВУЦВК і РНК УРСР «Про припинення кримінальних справ по лісових правопорушеннях» від 23 листопада 1925 р. [1, с. 113].

9. Принцип лісовідтворення та лісорозведення з метою поліпшення й збільшення площі лісів. Реалізація цього принципу проаналізована Б. Г. Іваницьким, відомим українським лісівником, який працював в еміграції [5]. За розрахунками вченого за період 1921-1924 г. середній розмір рубок становив по Україні 23 тис. га, а культивувалося під посадку лісів лише 50% таких земель. Крім того, були відсутні плани лісовпорядкування, які повільно почали виконуватися лише з літа 1923 р.

Таким чином, аналіз втілення принципів радянського лісового права у нормативно-правових актах та практики їх реалізації засвідчив їхній декларативний характер. З метою виявлення реальних принципів лісового права, що діяли в Радянській державі, застосовано підхід, який полягає у виведенні принципів права зі змісту правових норм. Це дозволило встановити фактичний зміст основного принципу галузі лісового права, на якому будувалася правотворчість радянських органів влади, – принцип хижацького використання лісів з метою побудови комунізму.

Список використаної літератури

1. Амчиславский Я. Л. Лесное законодательство Украины / Я. Л. Амчиславский, С. С. Баталин. – Х. : Изд-во Наркомюста УССР, 1926. – 531 с.
2. Борейко В. Е. История охраны природы Украины, X век – 1980 / В. Е. Борейко. – К. : Киевский эколого-культурный центр, 2001 – 544 с.
3. Вакулюк П. Г. Нариси з історії лісів України / П. Г. Вакулюк. – Фастів : Поліфаст, 2000. – 624 с.
4. Дембо Л. И О принципах построения системы права / Л. И. Дембо // Советское государство и право. – 1956. – № 8. – С. 88-98.
5. Іваницький Б. Г. Обезліснення України / Б. Г. Іваницький // Тризуб. – 1926. – № 21. – 7 бер.
6. Колданов В. Я. Очерки истории советского лесного хозяйства / В. Я. Колданов. – М. : Экология, 1992. – 256 с.
7. Крассов О. И. Право лесопользования в СССР / О. И. Крассов. – М. : Наука, 1990. – 236 с.
8. Ленский Л. Материалы по истории социалистического лесного законодательства (1917 – 1945) / Л. Ленский. – М., 1947 – 327 с.

9. Цветков Б. Н. Идеи ленинского декрета «О лесах» и некоторые теоретические вопросы совершенствования советского лесного законодательства / Б. Н. Цветков // Правоведение. – 1969. – №3. – С. 13-19

10. Цветков Б. Н. Лес и Закон / Б. Н. Цветков. – Л. : Лениздат, 1975. – 74 с.

Стаття надійшла до редакції 12.12.2013 р.

B. V. Kindyuk

PRINCIPLES OF SOVIET FOREST LAW

The problems of establishing and implementing the principles of forestry law in Ukraine during the Soviet period, which so far have not found a detailed coverage of modern juridical science.

The purpose of this article is to identify by means of formal logic and comparative legal method the consolidation patterns and implementation of these principles.

In the field of forestry, the primary document, that formulated principles of forest law is Lenin's Decree «On Forests» 1918, which secured the exclusive state ownership of this natural resource. The presence of double standards in the formal consolidation of the principles of Soviet forestry law is shown. First – declarative – reflected in the legal documents. Second – the real – is entrenched at the level of sub-legal acts. Declared principles of Soviet Forest Law were aimed at preserving forests and their accessibility to all segments of the population. Really, the practice of principles consolidation was aimed at the destruction of forests to ensure the construction of socialism.

The principles of Soviet forest law were singled out and analyzed: 1) the right of exclusive state ownership to forest resources; 2) the availability of forests for everyone; 3) the principle of sustainable forest management; 4) the principle of paid forest use; 5) the principle of permitted use of forests; 6) planned character of forestry; 7) the principle of centralized forest management; 8) legal protection of forests; 9) the principle of the afforestation.

Analysis of the implementation of the principles of Soviet forestry law in legal acts and practices of implementation showed their declarative character. In order to identify the real principles of forest law in force in the Soviet state approach, which consists in the derivation of legal principles from the content of legal norms, was implemented. It allowed to establish the actual content of the basic principle of the forestry law – the principle of predatory use of forests to build communism.

Keywords: forest legislation, the principles of Soviet Forest Law, fixation of law principles, mechanisms of Forest Law principles action.

УДК 342.7

Т. Е. Телькісна

ПОЛІТИЧНІ ПРАВА І СВОБОДИ СТАНУ ДВОРЯН В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ЯК ПРЕДМЕТ ЛОБІЮВАННЯ ПІД ЧАС ПОПЕРЕДНЬОГО ОБГОВОРЕННЯ ПРОЕКТУ ЗАГАЛЬНОГО ПОЛОЖЕННЯ ПРО СЕЛЯН, ЩО ВИЙШЛИ ІЗ КРІПОСНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ (серпень 1859- квітень 1860 рр.)

В статті розкрито зміст відносин лобіювання, предметом якого були політичні права та свободи стану дворян в Російській імперії під час попереднього обговорення проекту Загального положення про селян, що вийшли із кріпосної залежності протягом серпня 1859 – квітня 1860 рр.

Ключові слова: лобіювання, стан дворян, політичні права і свободи, петиції,